

ARTZAINNTZA

ERRIRIK zarrenak beren asieran artzai erriak izan ziran.

Ebreotarrak ziran erririk zarrenetako bat, eta erri orren berriak garbi azaltzen digute, ebreotarrak artzaiak zirala.

Euskeldunak ere errietan zarrenetakoak izan biar degula ondo jakina daukagu. Noiztik dan euskelduna ez da erreš erabakitzen; bañan noiz izan ez dan euskalduna asmatzen ere, ez dan lan šamur šamurra.

Dan bezela dala, ezin ukatu liteken gauza da, len esan degun bezela, euskeldunen erria zarretan zarrenetakua dala.

Orla dala, ¿zer bizpide ote zebillen euskeldun zarrak, lenengo garaletan?

Esan degu asieran, garai zarretako erriak artzai erriak zirala. ¿Ala ote zan Euskalerria ere?

Euskeldun zarrak beren berriak, beren albisteak izkeran bertan ezarriak utzi zizkigutela gauza jakina da; ikusi dezagun beaz izkeran gai ontan zerbait azaltzen ote digun.

Itz bat, euskal jatorra, zarra, badaukagu, ta itz onek adierazten digu diruduna, dana.

¿Nola deitzen diogu euskeraz, dirudunari? Aberatz. Orrela deitzen diogu.

Aberatz beaz esan nai du: diru asko dubena.

Eta ala ere, itz orretan ez degu inondik sumatzen diruaren ichuririk.

Ikusi dezagun zer arkitzen ote degun itz orretan.

Aberatz, bitan banatuko degu ta geldituko da: *abera*+*tz*. Lenengo itz orrek chandaketa chiki bat biar biarrekua du, ta ori egiñik izango degu: *abere* + *tz*. Orain zerbait ageri dala ezin ukatuko da.

Abere zer dan esan biarrik ez dago, ta azkenengo *tz* ori berriz atziz-ki edo ondorengo ugarikor eta mugaduna da.

Beraz *aberatz* esan nai du *abere* askoren jabe dana.

Lengo garai zarretan, ikusten danez, *aberatza* zan, *abere* askoren jabe zana. *Aberaztasuna* *abereen* jabe izatean zegoen.

Ori orrela dala, gauza jakiña da lenbiziko euskeldunen bizpidea, *abereak* asitzen, *abereai* laguntzen, *abereai* begiratzen izan biar zubela, bada *abereak* izatetik irichi biar zuten beren ongi izatia.

¿Ta zer bizpide izan liteke bizpedi ori, artzaintza baño?

Orra nola izkeraren bitartez irichi geran jakitera, beste erri zarrene-takuak bezela, Euskalerrria ere bere asiera, bere garai zarrenetakuan artzai erria zala.

Etzan garai artan dirurik euskeldunen artian, ta orren gatik ondo zeudenai etzioten diruduna deitzen, *abere* asko duna baizik, *aberatza*; orain dirua bezela orduan *abereai* begiratzen ziotelako.

Gaurko egunian artu eman edo sal erositetan dirua ematen dan bezela, *abereak* ematen ziran lengo garai zarretan. Oraindikan ere zenbait baserritan demetako okerrik aundienak ukullutik zuzentzen dira, sendietako ondamera ekarriko badute ere.

Lenbizi ezagutu ziran diru izenekuak ere *abereen* irudiakin izaten ziran: *abere* aundiak balio aundikuak, bestiak berriz chikiagokuak.

Chikienetan ardiya ezagutzen zan, ta orain urte guchi arte ere ala deitzen zitzayon *ardita* orain bere antzekoari *sentimua* deitzen zayon bezela.

Orain ikusten danez diruak balio chikiagua du *abereak* baño, ta orrengatik ezin arkitu leike ardit'eko ardirik eta ez beste *abere* motarik ere. ¡Zenbat diru biar ez da gaurko egunian, naiz urrezkua izan, bei on bat erosteko!

Bañan ez da beti orrela gertatu. Diruak gora-bera aundiak egin ditu garai guzietan; ta geyenian gora baño bera ugariñiago. Orain bertan ikusi besterik ez dago, amar urtetik onera, zenbatez gauza guchiyago erozi liteken pesta batekin.

Ikusten degu beaz diruaren orde z len *abereak* ibiltzen zirala, ta ortik jakitera irichi gera Euskalerrrian lenengo bizpide zarra artzaintza zala.

Atzaiak ziran euskeldun zarrak, eta emengo mendi atseginietan bitzitzen ziran beren *abere* ugariai maitetsu begiratuaz, aldapak gora bera eroso ibilliaz, eta ibaiak zubi lirañetan igaroaz.

Eta orain beste itz zar bat esan degu, beste itz batzuentzako bidia emango diguna: zubia.

Zubia esan utzarekin badakigu nolakuak ziran garai zarreko zubiak.

Zubi bitan banatutzen da: *zur* + *bi*, ta askoren iritzian lengo zubi zarrak ori ziran bi zure bere gain ibaiak igarotzeko.

Alaz guztiz ez diruri bidezkoa iritzi onek.

Lenbiziko erreka edo ibai chikiak igarotzeko etziran bi zure izango bat baizik, zuaitz bat, oraindik ere toki askotan ikusten degun bezela.

¿Zergatik izan biar zuten bi zure ta ez bat edo iru edo lau?

Asieran tokirik geyenetan zur bakarrekuak izango ziran beñepin. Len esan degun bezela, zuaitz bakar bat.

Orrengatik bada uste degu *zur*'en ondorengo *bi* orrek ez dula esan nai bat eta bat; *bi-de* baizik. Era ontan *zur-bik* esan naiko luke zurezko bidia, ta ori bai ichura obekua iduritzen zaigula lengo iritzia baño.

Beste itz bat ere bada, orain dioguna argituratzeko piška bat lagun-
du leikiuna.

Ibaiak ur guchi daramaten baztar batzuek izaten dira, erreš batetik bestera igaro litezkenak eta abei *ubi* deitzen diogu, gaztelarrak *vado* bezela.

Ubi, itz au ere, *zubi* bezela bitan banatzen da ta gertatzen zaigu *ur-bi*. Azkeneko *bi* au zubi'n bezel bezela.

¿Esango al degu orain *ur-bi*, bi ur esan nai dula?

Ez luke ichurarik izango. Argi azaltzen da emen, *ur bi*: ureko bidia dala; ta era berian *zur* + *bi*: zurezko bidia.

Badakigu beaz euskeldun zarrak zituzten zubiak, zurezkuak zirala, zurezko bidiak.

Badira, besteren gauzaz jabetu nai duten norbaitzuk, edo gure izkera ederraren itz egokiak erderari josi nai liozteken alako zenbait, *bide* itza aitu ordurako, erromatar itza dala deadar egin dutenak. Bide, erromatar *via*'tik datorrela.

Gezur orrek egia izateko ordia asko biar du, Jainkoari ezkerrek.

Bestela azaldu ezin baliteke itz orren euskeltasun jatorra, *zubi*'k erakutziko liguke argi ta garbi.

Bide itz erromatarra balitz, zubi ere ala izango litzake, bada len esan degun bezela *zubi*'k esan nai du: zurezko bidia.

Beraz erromatarrek alderdi ontaran azaldu ziranian egin zituzten

zubiak zurezkuak izango ziran. Eta ori gezurra dala guziok dakigu. Erromatarrak onera etorri ziranian badakigu arrizko zubiak egiten zituztela, ta oraindik ere urruti gabian arkitzen dira erromatarrak egin-dako zubiak. Arrizkuak ordia.

Bestiak, zurezkuak, erromatarrak etorri baño lenagokuak ziran, *zubi* itza bezela, ta *bide* dan bezel bezela.

Beaz *bide* euskera jatorra da, gure guria.

Ta guk gure *bide*'ari jarraitu biar diogu eutziyaz gogotsu ta pizkor gure izkera zar maitekorrari.

L. M. AITZBITARTE

